

Projekt

världen

En tidning från Svenskt Projektforum

Pris 55 kr Nr 1 2011

Projekt Havsörn

Framtidens projektverktyg

- anmäl dig till Projektverktygsdagen den 31 maj

2247
medlemmar

Virtuella möten

Är du medlem? Som medlem får du tidningen, nätverk, seminarier, rabatter mm. Läs mer på projektforum.se

Det är i sanning ett annorlunda projektledarskap som Svenska ProjektAkademien 2010 belönade med utmärkel- sen Årets Projektledare. Projektet har pågått i 40 år med samma projektledare utan någon formell organisation, drivet av idealism, stort engagemang och med en massa envishet och genomförandeork. Jag träffar projekt- ledaren *Björn Helander* för att få veta mer om hur man driver ett så stort och framgångsrikt miljöprojekt.

Foto: Patrik Olofsson

Havsörnen

– både räddad och hotad!

SAMTAL MED BJÖRN HELANDER ÅRETS PROJEKTLEDARE 2010

Av Torbjörn Wenell, Svenska ProjektAkademien
wenell@projektkultur.se

Det är ett fantastiskt projekt som du har drivit.

Hur kom du på idén?

Bakgrunden var att den allmänna utbredningen av havsörnen i Sverige hade minskat drastiskt. De vuxna fåglarna fick i sig gif- ter via de fiskar och fåglar de åt och gifterna gjorde i sin tur att äggskal- en blev så porös att äggen torkade ut eller blev så tunna att de sprack vid normal ruvning. När örnen fridlystes 1924 återstod det i stort sett bara några 10-tal par vid Östersjökusten och i Lappland, en ynka liten spillra av vad som varit. Trots fridlysningen ökade stammen mycket långsamt i början, i mit- ten av 1950-talet beräknas dock stammen ha uppgått till ca 100 par. Men i början av 1960-talet kom de första larmrapporterna.

Örnarna fick inte fram några ungar, trots att de försökte häcka. På bara ett tiotal år hade stammen halverats. Det här blev upp- takten till att Naturskyddsföreningen 1964 startade årliga in- venteringar av havsörnsbeståndet längs den svenska östkusten. Syftet var att kartlägga beståndet och få data på häckningsutfal- let. Resultaten från de första åren var skrämmande dåliga med en miserabel reproduktion. Denna samlade hotbild gjorde att jag 1970, tillsammans med föreningens dåvarande sekreterare Mats Segnestam, började skissa på ett projekt för att rädda havsörnen. Formellt startade projektet 1971. Projektet är det första egentliga artprojektet i Sverige och har fått många efter- följare i faunaskyddets tjänst. ▶

► **Man brukar säga att ett projekt ska ha en tydlig beställare, men det här projektet beställdes inte som andra projekt, eller hur?**

Nej, den här typen av projekt är naturligtvis annorlunda och måste nog vara det för att få den karaktär som leder till ett framgångsrikt resultat. Det går inte att "beställa" fram det långsiktiga engagemang som krävs. Men visst har vi en beställare i form av Naturskyddsföreningen och Naturvårdsverket, som beviljar oss anslag och följer upp utvecklingen. Speciellt Naturskyddsföreningens kansli och dess styrelse granskar planer och budget.

Jag har en känsla av att det var svårt att greppa projektets helhet redan från början. Hur såg det ut då? Hade ni klart med projektets omfattning och innehåll när ni startade?

För att få pengar att starta projektet var vi tvungna att beskriva den tänkta omfattningen redan i den första planen. Jag delade upp projektet i fyra stora områden med olika delprojekt inom varje. Strukturen såg ut så här, med några tillägg (*) som inte var med initialt

Övervakning & forskning

- Inventering av boplatser & häckningsresultat
- Miljögifter och effekter
- Kläckningsförsök i maskin (*)
- Byten och näringsekologi
- Undersökning av boträd
- Vinterinventeringar
- Internationellt ringmärkningsprogram (*)
- Undersökning av döda örnar
- Populationsgenetik (*)

Skydd & stödåtgärder

- Skydd av boplatser
- Konstgjorda bon (*)
- Bevakning av bon
- Vinterutfodring
- [Uppfödning och utplantering] (ej realiserat)

Internationellt samarbete

Information

- Publicering av resultat
- Mediakontakter

Vilken bra WBS, Work Breakdown Structure, du har gjort. Utan en genomarbetad och tydlig projektstruktur är det väldigt svårt att få ett bra projektresultat. Nå, fick du några pengar?

För att förenkla vid ansökningar om anslag har vi budgeterat varje delprojekt. Då blev det enklare att tydligt specificera varje ansökan om ett delanslag. Totalt var budgeten i den första planen 1971 knappt 47 000 kronor. Årsbudgeten nu är på ungefär 600 000 kronor, men den bilden stämmer naturligtvis inte eftersom en del av arbetet görs genom regionala grupper och numera finansieras av bidrag från t ex länsstyrelsen. Dessutom måste man räkna in alla frivilliginnsatser som görs – en enorm arbetsinsats helt gratis! Vi har fortsättningsvis gjort årsplaner med budgeterade aktiviteter.

Foto: Patrik Olofsson

Det är lätt att uppfatta projektet som ett enmansprojekt, men med tanke på alla frivilliga insatser över hela landet blir väl projektgänget rätt stort. Hur många har hjälpt till?

Ja, det är de enorma personliga insatser som gjorts på frivillig väg som möjliggjort projektets genomförande. År efter år har engagerade människor offrat sin fritid för att på kvällar och nätter släpa och dra örnmatt till en mängd hemliga platser längs kusten. I början var det ett 10-tal frivilliga, nu omfattar kontaktlistan 200-250 personer, inklusive de gamla trotjänare som har det praktiska arbetet bakom sig men som är fortsatt intresserade av hur det går med örnarna i deras region. Letar du efter en formell central projektgrupp så finns det ingen. Det närmaste jag kan komma är berörda personer på Naturskyddsföreningens kansli. Men några regionala projektgrupper har vi bildat under gång.

Jag antar att de flesta frivilliga vet vad som ska göras med t ex vinterutfodring. Är det ett virtuellt nätverk eller har du direktkontakt med medarbetare och i så fall hur?

Jag har direktkontakt med praktiskt taget alla medarbetare i projektet. Det tror jag är viktigt i den här typen av projekt och har varit avgörande för att det har kunnat fungera under så här lång tid. Alla enskilda måste ju veta sin roll och ha sitt utpe-

Foto: Björn Helander

” Björn Helander får utmärkelsen för sitt utomordentligt uthålliga och föredömliga sätt att leda Projekt Havsörn, vars insatser förändrat havsörnens villkor från att vara akut utrotningshotad till att bli en väl utbredd och livskraftig art, och därmed blivit en förebild för andra faunavårdsprojekt. ”

kade ansvarsområde. Inför varje häckningssäsong och varje utfodringssäsong har jag gjort utskick till varje medarbetare med specifikationer och rapporteringsunderlag, som ska återsändas i portofria kuvert. Numera sker ju det mesta av detta via e-post och via telefon. Särskilt under häckningssäsongen går telefonen varm ett par månader! Alla de här kontakterna är stimulerande i sig, vi diskuterar praktiska frågor och resultat, positivt och negativt, nya skyddsbehov för boplatserna, allt som rör örnarna i det aktuella området. Omväxlande och roligt.

Om du ser tillbaka på de gångna åren.

Vilka är framgångskriterierna och vilka kriser har ni haft?

Ryggraden i projektet är inventeringarna av det häckande beståndet. Kartläggningen av boplatser och själva bokkontrollerna ger underlagen för flertalet andra delprojekt. Det är dock ingen överdrift att hävda att det var vinterutfodringen som räddade beståndet. Genom att vi kunde öka överlevnaden under vintern hos de få ungar som trots allt föddes gick det att kompensera för den dåliga fortplantningen och beståndet kunde stabiliseras under en lång period, innan förbuden mot DDT och PCB äntligen började ge effekt. Det tog 25 år från förbuden i början av 1970-talet innan havsörnarnas reproduktion i stort sett var normal igen. De goda resultaten från vinterutfodringen medförde också att delprojektet ”Uppfödning och utplantering” inte behövde realiseras.

Några direkta hot mot projektet har vi inte haft. Det är klart att vi har haft motgångar med förstörda bon o dyl, men inget som hotat själva projektet. Genom att så mycket görs med frivilliga individuella insatser har det hela tiden funnits kraft att driva projektet framåt. Samtidigt är ju målet med projektet att uppnå resultat som innebär att verksamheter kan avslutas efter

uppnådda delmål. Vi har nu t ex i stort sett helt avslutat vinterutfodringen. Det innebär att vi får räkna med en ökad naturlig dödlighet genom svält. Detta är något som ett friskt bestånd ska klara. Men vi har i vårt moderna samhälle en lång rad nya, onaturliga dödsorsaker att räkna med. I år har Naturhistoriska riksmuseet hittills fått in över 80 döda havsörnar varav ca två tredjedelar dödats av direkt mänsklig påverkan. Den vanligaste orsaken är att de blir påkörda av tåg när de äter på påkörda älgar och renar. Just detta har hittills varit svårt att hitta en bra lösning för, men diskussioner med Transportstyrelsen pågår. Andra viktiga ”extra” dödligheter är kollisioner med ledningar och vindkraftverk och blyförgiftning genom att örnarna får i sig hagel och blysplitter från skjutna byten som de äter. Lokaliseringen av vindkraftverk är en fråga av mycket stor betydelse, där finns ett växande potentiellt hot.

Jag förstår att ni betat av fler av delprojekten under årens gång. Vad återstår av projektet? Vilka delprojekt är i fokus just nu?

Jag räknar med att vi kan avsluta projektet om ett par år. Fram till dess koncentrerar vi oss på fortsatt övervakning av bestånden, olika miljögifter och boplatsskyddsfrågorna. Där vill vi bli studera botrådets ålder på nytt. Havsörnen bygger stora och mycket tunga bon som kräver kraftiga tallar, ofta bortåt 150 år och i Lappland 300 år gamla, som botråd. Det börjar bli ont om sådana tallar. Medelåldern på skog när den avverkas ligger nu ofta på bara 90 år eller t o m yngre. Boplatsskyddet är avgörande för havsörnens framtid och det är därför mycket viktigt att implementera en standard för hur sk evighetsträd ska sparas inom skogsbruket, så att framtidens skogar får ett inslag av äldre träd som duger till botråd också för örnar. Kontakter har inletts med Skogsstyrelsen i den här frågan när det gäller örnråd. ►

- Det här är faktiskt ett myndighetsansvar under de direktiv som finns inom EU. Men det är ingen ny fråga, vi har länge arbetat med detta. Bäst resultat har jag nått genom personliga kontakter med markägare och skogsbolag där vi märkt ut gamla tallar som ska sparas för havsörnen. I och med att det blivit ont om gamla tallar, tvingas örnen allt oftare bygga bon i yngre träd. Flera häckningar har spolierats genom att bon i för svaga kronor rasar. Det här måste vi studera. Hur stora och gamla måste träden vara för att klara av att bära upp ett örnbö?

Vi har också ett problem med södra Bottenhavskusten, där örnen fortfarande ofta lägger "döda ägg". Vi vet att det inte längre är DDT som ligger bakom och undersöker nu flera andra miljögifter som möjlig orsak.

Du har också bedrivit forskning och bl a skapat ett internationellt vedertaget ringmärkningsprogram. Fanns det inget sådant tidigare?

Nej, inget som passade våra behov inom Projekt Havsrör. Jag skapade ett system baserat på olikfärgade ringar som nu används i praktiskt taget hela Europa. Den stora styrkan i systemet är att man på håll kan avläsa varifrån fågeln härstammar och när den är född. Ett resultat av systemet är att vi idag vet att havsrörerna har en mycket stark hemortstrohet. Vi har t ex kunnat se att inga havsrör har invandrat från Norge.

Jag brukar be Årets Projektledare att ge några praktiska råd baserat på erfarenheter från projektet. Vilka råd vill du ge?

- Sätt upp realistiska etappmål och prioritera efter tillgängliga resurser
- Planera långsiktigt och var själv inställd på ett långsiktigt engagemang
- Bygg ett förtroende för dig som projektledare genom personliga kontakter med dina medarbetare
- Var lyhörd för dina medarbetares synpunkter och förslag i verksamheten men fall inte till föga för att vara alla till lags
- Undvik inte konflikter när sådana uppstår – olösta konflikter kan undergräva ditt förtroende som ledare

Är havsrörerna räddad nu?

Ja, för den närmaste tiden. Framtiden kan man inte uttala sig om, förutsättningarna kan ändras på ett helt oförutsägbart sätt. Vad som skulle kunna hända under inflytande av t ex nya miljöföreningar vet vi inte. Men vi vet att produktionen av kemikalier ökar. Förhoppningsvis har samhället lärt sig av de skador som kunnat visas med exempel som just havsrörerna. Den här

Björn Helander

Född: 1946

Familj: Sambo och två söner

Bor: Gärdet, Stockholm

Arbete: Naturhistoriska museet

Utbildning: Doktorerade 1983

Fritidsintressen: Landskapsvård, byggnadsvård (främst timmerhus), musik (spelar gitarr)

Kontakt: bjorn.helander@nrm.se

arten är extremt exponerad för miljögifter och var också den första art som signalerade om de här problemen i Östersjön. Hade man haft en övervakning av örnen fortplantning, hade man kunnat avläsa tydliga effekter av DDT redan i början av 1950-talet vid svenska östkusten. Havsrörerna är en indikator av högsta rang i dessa sammanhang och övervakningen av beståndet borde fortsätta även efter att projektet har avslutats.

Tack för ett trevligt och lärorikt samtal.

Vad ska du göra när projektet är avslutat om några år?

Jag har jobbat hårt med det här projektet under en massa år. Det ska bli skönt att få varva ned så småningom, men det finns massor att göra. Jag ska naturligtvis ägna mig åt mina hobbies. Ett uppdrag, som jag räknar med att fortsätta med, är det där jag sitter i en Steering Committee för ett EU-projekt för övervakning av rovfåglar i Europa. Och det kommer säkert att bli en hel del havsrör här hemma också. Ränderna går nog aldrig riktigt ur. ■

Annons Astrakan